

*Олег Леонідович Богініч,
старший науковий співробітник відділу теорії держави і права
Інституту держави і права
імені В. М. Корецького НАН України,
кандидат юридичних наук,
старший науковий співробітник
ORCID: 0000-0001-5230-9366*

ПРАВОВИЙ ПРИНЦИП ЗАБОРОНИ ЗВОРОТНОЇ ДІЇ ЗАКОНУ В ЧАСІ ТА ВИНЯТОК З НЬОГО: СУЧАСНА ІНТЕРПРЕТАЦІЯ

Постановка проблеми. Принципи права, як відомо, відіграють важливу роль у соціонормативному регулюванні (регулюванні суспільних відносин). Вони становлять вищий щабель системи права порівняно з нормами права, визначають її «обличчя». До таких принципів, зокрема, належить принцип заборони зворотної дії закону в часі. Історично цей принцип передусім поширювався на сферу правовідносин, врегульованих кримінальним правом, яке передбачало один виняток з нього. А саме: ретроспективне застосування закону із більш м'яким покаранням, який набрав чинності після вчинення відповідного правопорушення.

Водночас сучасна правотворча й правозастосовна практика окремих держав рясніє прикладами застосування цього принципу та винятку з нього до правовідносин, не пов'язаних з такою галуззю права, як кримінальне. Зазначене стосується головним чином адміністративного та податкового права. Тому актуальним убачається дослідження сучасних аспектів реалізації принципу заборони зворотної дії закону в контексті розгляду винятків з нього у сферах, не пов'язаних з кримінальним правовим регулюванням.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематикою заборони зворотної дії закону в часі поряд з науковцями, що працюють у сфері кримінального права, опікувались представники як загальної теорії права, так і окремих галузей права – цивільного, адміністративного, податкового. Це такі автори, як М. Панов, М. Хавронюк, М. Козюбра, М. Теплюк, Р. Абрамович, Т. Цувіна, Н. Блажівська, Д. Гетманцев. Окремі аспекти досліджуваної теми розглядалися іноземними вченими Б. Таманагою, Б. Ван Шаак та ін.

Мета дослідження – дослідити перспективи поширення винятку з принципу заборони зворотної дії закону в часі на правовідносини, що пов'язані з поліпшенням правового становища фізичних і юридичних осіб.

Основні результати дослідження. Як справедливо зауважує Р. Абрамович, «принципу незворотності дії закону в часі в українській правовій доктрині приділялось багато уваги... як складової верховенства права. Однак ...практично не приділялась увага винятку із принципу незворотності, який на сьогодні міститься в конституціях більшості країн світу в різних формулюваннях. «Lex retro agit in mitius» – саме таку назву в сучасній юриспруденції має виключення із принципу незворотності дії закону в часі, який дозволяє більш м'якому та сприятливому закону мати зворотну силу» [1].

Вище зазначалось, що з точки зору часових меж різних історичних періодів дія зазначеного принципу переважно поширювалась на сферу, врегульовану нормами кримінального права. І це зрозуміло з огляду впливу на долю людини покарання за вчинення кримінального злочину, яке за своїми наслідками було більш суворим, ніж інші види відповідальності. Людська цивілізація поступово рухалась у бік гуманізації покарань за вчинені правопорушення, що на певному етапі призвело до застосування законів, що пом'якшують або скасовують відповідальність особи, зокрема кримінальну. Нормативно вперше це було зафіксовано у Кримінальному кодексі Франції 1810 року, де у ст. 65 передбачалось, що ніякий злочин або проступок не може бути прощено, а по-

карання пом'якшено, за винятком випадків, коли новий закон скасовує кримінальну відповідальність за конкретне діяння чи дозволяє застосувати до нього м'якше покарання [2].

З плином часу зазначена ідея набула відображення і в міжнародних політико-правових документах. Так, у Міжнародний пакт про громадянські та політичні права була включена норма, яка передбачала, що ніхто не може бути визнаний винним у вчиненні будь-якого кримінального злочину внаслідок якоїсь дії чи упущення, що згідно з діючим на момент його вчинення внутрішньо-державним законодавством або міжнародним правом, не були кримінальним злочином. Так само не може призначатися більш тяжке покарання, ніж те, яке підлягало застосуванню на момент вчинення кримінального злочину. Якщо після вчинення злочину законом встановлюється більш легке покарання, дія цього закону поширюється на даного злочинця (ст. 15) [3].

Документ, про який йдеться вище, був прийнятий у 1966 році, і в ньому акцент про застосування принципу зворотної дії закону, що пом'якшує відповідальність, був зроблений саме стосовно кримінальних правопорушень. Водночас вже у 90-х роках XX ст. національні правопорядки окремих країн пішли далі й поширили дію цього принципу не тільки на сферу юридичної відповідальності, а й на правовідносини, що пов'язані з поліпшенням правового становища фізичних і юридичних осіб.

Так, у Конституції Республіки Македонії 1991 року набуло відображення положення, відповідно до якого закони та інші акти не можуть мати зворотної сили, за винятком випадків, якщо це на користь громадянина. Аналогічне положення міститься у ст. 149 Конституції Республіки Азербайджан 1995 року, де передбачено, що нормативно-правові акти, які покращують правове становище фізичних або юридичних осіб, що звільняють від відповідальності або пом'якшують її, мають зворотню дію в часі [4].

На жаль, Україна не долучилась до цієї прогресивної практики. Так, у 2009 році Президентом України до Верховної Ради України був внесений законопроект про внесення змін до Конституції України № 4290 від 31.03.2009, ст. 62 якого передбачала текст такого змісту: «Закони та інші нормативно-правові акти не мають зворотної дії в часі, крім випадків, коли вони пом'якшують або скасовують відповідальність особи або будь-яким іншим способом покращують його становище. Ніхто не може відповідати за діяння, яке в момент його вчинення не визнавалося законом як правопорушення». Проте цей законопроект був відхилений парламентом і знятий з розгляду [5].

Зазначене слід оцінювати як негативний приклад законотворчості, який у випадку ухвалення законопроекту однозначно сприяв би посиленню гарантій реалізації прав громадян, оскільки людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека, згідно з приписами Основного Закону, визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Як справедливо наголошувалось у пояснювальній записці до законопроекту, конституційне регулювання суспільних відносин в Україні ґрунтується на засадах, відповідно до яких права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави. У такий спосіб виражається «людиноцентричність» Основного Закону України, що притаманно новітнім європейським конституціям. У зв'язку з цим передбачалось ухвалення правової новели, ідея якої полягала в тому, що у випадках поліпшення становища особи можна надати відповідному приписові зворотної дії в часі, а не лише тоді, коли вони пом'якшують чи скасовують юридичну відповідальність особи [6].

У контексті розглянутої проблематики не можна сказати про правозастосування, зокрема судове, цього принципу та винятку з нього. Передусім звернемось до практики діяльності міжнародних судових інстанцій, наприклад Європейського суду з прав людини.

Загальновідомим є закріплення принципу незворотності дії закону в часі у ст. 7 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року, відповідно до якої «нікого не може бути визнано винним у вчиненні будь-якого кримінального правопорушення на підставі будь-якої дії чи бездіяльності, яка на час її вчинення не становила кримінального правопорушення згідно з національним законом або міжнародним правом. Також не може бути призначене суворіше покарання, ніж те, що підлягало застосуванню на час вчинення кримінального правопорушення» [7]. Як слушно зауважує Р. Абрамович, юридичні межі дії принципу незворотності дії закону в часі у зазначеній статті знаходяться у площині кримінального права. Водночас нею наводиться приклад

з практики Європейського Суду, коли зазначений принцип застосовується поза межами кримінального права.

Так, у справі «Праведная проти Росії» (№ 69529/01 від 18.11.2004) російський місцевий суд при розгляді спору щодо порядку нарахування пенсії застосував наказ Міністерства праці, виданий після прийняття рішення у справі, як підставу для перегляду власного рішення за нововиявленими обставинами. При цьому, якщо попереднє рішення винесено на користь позивачки, то в результаті перегляду в задоволенні її вимог було відмовлено. Оскільки ключовим питанням цієї справи було ретроспективне застосування відомчого нормативного акта не кримінальної належності, що прямо не підпадає під дію ст. 7 Конвенції, Суд аналізував ситуацію, що склалася в контексті ст. 6, яка гарантує право на справедливий суд. Суд одноголосно дійшов висновку, що це право було порушено. Отже, ЄСПЛ розглядає справи про порушення принципу незворотності й за межами кримінального права, проте останні розглядаються в контексті ст. 6 Конвенції – порушення права на справедливий суд [7, с. 96–97].

Що стосується практики судових органів України щодо застосування зазначеного принципу та винятку з нього, то тут доцільно навести приклад з діяльності Конституційного Суду України. Йдеться про рішення останнього від 05.04.2001 у справі за конституційним поданням Президента України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України» (справа про податки). Інтерес з точки зору проблеми, що розглядається, становить не саме рішення, а окрема думка стосовно цього рішення судді Конституційного Суду України професора права М. Козюбри. Рішення ж, на нашу думку, суперечить наведеним вище прикладам з конституційного законодавства окремих країн, які пов'язують зворотну силу закону не тільки у випадках пом'якшення або скасування відповідальності, а й у випадку поліпшення правового становища громадян. Натомість, у своїй окремій думці М. Козюбра зауважив, що за певних умов зворотна дія в часі законів та інших нормативно-правових актів може мати місце не тільки у разі пом'якшення або скасування ними відповідальності особи, а допускається також у випадках, коли ці акти спрямовані на поліпшення правового становища фізичних і юридичних осіб: сприяють здійсненню прав і свобод, звільняють від обов'язків, зокрема сплати податків чи знижують останні [9].

Як приклад, що слугує ілюстрацією надання зворотної сили закону у податкових правовідносинах, можна навести приписи ст. 103 Податкового кодексу України. Так, відповідно до п. 103.2 ст. 103 ПК України в редакції станом на 29.12.2019 особа (податковий агент) має право самостійно застосувати звільнення від оподаткування або зменшену ставку податку, передбачену відповідним міжнародним договором України на час виплати доходу нерезиденту, якщо такий нерезидент є бенефіціарним (фактичним) отримувачем (власником) доходу і є резидентом країни, з якою укладено міжнародний договір України. Водночас має місце прогалина у правовому регулюванні податковим кодексом статусу особи, яка є бенефіціарним (фактичним) отримувачем (власником) доходу або в якій відсутні такі ознаки. Вказана дефектність правового регулювання певним чином була усунена прийняттям 16 січня 2020 року Верховною Радою України Закону України «Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо вдосконалення адміністрування податків, усунення технічних та логічних неузгодженостей у податковому законодавстві» (№ 466-IX). Зокрема, приписи Закону щодо статусу нерезидента, який не може бути бенефіціарним (фактичним) отримувачем (власником) доходу (агент, номінальний власник, посередник), доповнені переліком певних ознак, за наявності яких є можливість його ідентифікації саме у вищезазначеному контексті (п. 103.2 і п. 103.3 ПК України). Крім цього, законом змінена концепція заборони нерезиденту отримувати на свій рахунок дивіденди у випадку, коли він не є бенефіціарним власником, що заборонялось попереднім правовим регулюванням.

З точки зору теорії права, відбулась трансформація способу правового регулювання: замість заборонних норм були встановлені уповноважуючі, тобто надавався дозвіл на здійснення уповноваженою особою тих чи інших активних дій. Подібна зміна у правовому регулюванні режиму оподаткування нерезидентів свідчить про поліпшення їх правового становища: модель поведінки, що була заборонена (попри неоднозначність її нормативного тлумачення та правозастосування), відтепер отримала санкцію законодавця на позитивні дії. Незважаючи на спрямованість вказаних новел законодавства на майбутнє, на нашу думку, вони містять елементи ретроактивної дії.

Справа полягає в тому, що відтепер завдяки законодавчій новелі нерезиденти, які не є бенефіціарними власниками, можуть отримувати дивіденди за пільговою ставкою оподаткування, що раніше заборонялось. Це означає суттєве поліпшення їх правового становища, а саме поширення на них нових правил оподаткування щодо транзакцій, зроблених у попередній період до прийняття змін у податковому законодавстві, на підставі яких вони могли бути притягнуті до відповідальності за застосування незаконних на той час пільгових ставок.

У відносинах кореляції з наведеними вище прикладами щодо пріоритетного застосування норм законодавства, пов'язаного з поліпшенням правового становища особи, перебуває судова практика використання найбільш сприятливого для особи способу тлумачення закону у випадку, коли норми законодавства допускають неоднозначне або множинне тлумачення. Зазначений принцип взаємовідносин громадянина та держави відомий як *in dubio pro tributario*, який з латинської перекладається «до платника з повагою». Він, зокрема, реалізується у приписах ст. 56.21 Податкового кодексу України. Так, у цій статті йдеться про обов'язок контролюючого органу прийняти рішення на користь платника податків у разі, коли норма цього Кодексу ... припускає неоднозначне (множинне) трактування прав та обов'язків платників податків або контролюючих органів. Опосередковано дію зазначеного принципу щодо платника податків підтвердив Європейський суд, зазначивши, що застосування податковим органом до платника податку при виборі норми закону тієї, яка з точки зору наслідків для останнього є менш сприятливою, становить втручання у його право власності [10].

Однак, на нашу думку, в даному випадку йдеться не тільки про стосунки сторін у податкових правовідносинах, як це може здатися на перший погляд. Платники податків, якими виступають всі громадяни України, утримують за рахунок своїх податків державу, що зобов'язана надавати їм за це адміністративні послуги. Як справедливо щодо цього зауважує суддя Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду Я. Берназюк, у практиці, зокрема, адміністративного судочинства можна побачити приклади застосування принципу *in dubio pro tributario* (пріоритет із найбільш сприятливим для особи тлумаченням норми права), який запозичено з кримінального судочинства та загальноприйнято розуміти так: у разі якщо норма закону або іншого нормативного акта, виданого на основі закону, або якщо норми різних законів, або нормативних актів дозволяють неоднозначне або множинне тлумачення прав та обов'язків особи у її взаєминах із державою (в особі відповідних суб'єктів владних повноважень) тлумачення такого закону здійснюється на користь особи (суб'єкта приватного права) [11].

Таке розширене тлумачення як вищезазначеного принципу, так і практика надання зворотної сили закону, що поліпшує правове становище особи, яка має місце у законодавстві окремих країн та знаходить підтримку у конкретних суб'єктів законодавчої ініціативи та представників наукової спільноти України, свідчить про тектонічний зсув у правових системах цих країн взагалі та нашої держави зокрема. З точки зору автора, зазначений процес можна ідентифікувати як гуманізацію права, коли особа, задоволення її прав та інтересів дійсно стають метою існування держав, потенціал яких спрямований не на обмеження прав людини шляхом встановлення їх меж, а у першу чергу на розширення можливостей їх реалізації (збільшення прав, зменшення обов'язків) шляхом надання зворотної дії закону, якій надає на це дозвіл.

Висновки. Гуманізація позитивного права, зокрема, через реалізацію правового принципу заборони зворотної дії закону в часі та винятку з нього – це сучасний тренд розвитку правових систем світу. Дієвим механізмом досягнення мети гуманізації права виступає застосування у правотворчій та правозастосовній практиці принципу надання зворотної дії закону в часі, який поліпшує правове становище особи.

Список використаних джерел

1. Абрамович Р. Еволюція винятку із принципу незворотності дії закону в часі. URL: [file:///C:/Users/%D0%9E%D0%BB%D0%B5%D0%B3/Downloads/evolyutsiya-isklyucheniya-iz-printsipaneobratimosti-deystviya-zakona-vo-vremeni%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/%D0%9E%D0%BB%D0%B5%D0%B3/Downloads/evolyutsiya-isklyucheniya-iz-printsipaneobratimosti-deystviya-zakona-vo-vremeni%20(1).pdf) (дата звернення: 01.03.2024)
2. Абрамович Р. Еволюція винятку із принципу незворотності дії закону в часі. URL: [file:///C:/Users/%D0%9E%D0%BB%D0%B5%D0%B3/Downloads/evolyutsiya-isklyucheniya-iz-printsipaneobratimosti-deystviya-zakona-vo-vremeni%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/%D0%9E%D0%BB%D0%B5%D0%B3/Downloads/evolyutsiya-isklyucheniya-iz-printsipaneobratimosti-deystviya-zakona-vo-vremeni%20(1).pdf) (дата звернення: 01.03.2024)

3. Міжнародний пакт про громадянські та політичні права. URL: https://ips.ligazakon.net/document/MU66003U?an=13816&hide=true&snippet_id=snippet_318 (дата звернення: 01.03.2024)
4. Абрамович Р. Еволюція винятку із принципу незворотності дії закону в часі. URL: [file:///C:/Users/%D0%9E%D0%BB%D0%B5%D0%B3/Downloads/evolyutsiya-isklyucheniya-iz-printsipaneobratimosti-deystviya-zakona-vo-vremeni%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/%D0%9E%D0%BB%D0%B5%D0%B3/Downloads/evolyutsiya-isklyucheniya-iz-printsipaneobratimosti-deystviya-zakona-vo-vremeni%20(1).pdf) (дата звернення: 01.03.2024)
5. Проект Закону про внесення змін до Конституції України. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?id=&pf3516=4290&skl=7 (дата звернення: 01.03.2024)
6. Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про внесення змін до Конституції України». URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?id=&pf3516=4290&skl=7 (дата звернення: 01.03.2024)
7. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/mu50k02u?an=627831> (дата звернення: 01.03.2024)
8. Абрамович Р. М. Принцип незворотності дії закону в часі: еволюція, стан та перспективи вдосконалення його застосування в Україні: дис. ... канд. юрид. наук. 12.00.01. Київ, 2015. С. 96–97.
9. Козюбра М. І. Окрема думка судді Конституційного Суду України Козюбри М. І. стосовно Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Президента України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України» (справа про податки). URL: <https://ips.ligazakon.net/document/KS01005> (дата звернення: 01.03.2024)
10. Справа «Серков проти України», пп. 43–44; Справа «Шчокін проти України», п. 57).
11. Берназюк Я. Категорія «якість закону» як складова принципу верховенства права та гарантія застосування судом найбільш сприятливого для особи тлумачення закону. URL: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/zmi/1011199> (дата звернення: 01.03.2024)

References

1. Abramovych R. Evoliutsiia vyniatku iz pryntsyphu nezvorotnosti dii zakonu v chasi. URL: [file:///C:/Users/%D0%9E%D0%BB%D0%B5%D0%B3/Downloads/evolyutsiya-isklyucheniya-iz-printsipaneobratimosti-deystviya-zakona-vo-vremeni%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/%D0%9E%D0%BB%D0%B5%D0%B3/Downloads/evolyutsiya-isklyucheniya-iz-printsipaneobratimosti-deystviya-zakona-vo-vremeni%20(1).pdf) (data zvernennia: 01.03.2024)
2. Abramovych R. Evoliutsiia vyniatku iz pryntsyphu nezvorotnosti dii zakonu v chasi. URL: [file:///C:/Users/%D0%9E%D0%BB%D0%B5%D0%B3/Downloads/evolyutsiya-isklyucheniya-iz-printsipaneobratimosti-deystviya-zakona-vo-vremeni%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/%D0%9E%D0%BB%D0%B5%D0%B3/Downloads/evolyutsiya-isklyucheniya-iz-printsipaneobratimosti-deystviya-zakona-vo-vremeni%20(1).pdf) (data zvernennia: 01.03.2024)
3. Mizhnarodnyi pakt pro hromadianski ta politychni prava. URL: https://ips.ligazakon.net/document/MU66003U?an=13816&hide=true&snippet_id=snippet_318 (data zvernennia: 01.03.2024)
4. Abramovych R. Evoliutsiia vyniatku iz pryntsyphu nezvorotnosti dii zakonu v chasi. URL: [file:///C:/Users/%D0%9E%D0%BB%D0%B5%D0%B3/Downloads/evolyutsiya-isklyucheniya-iz-printsipaneobratimosti-deystviya-zakona-vo-vremeni%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/%D0%9E%D0%BB%D0%B5%D0%B3/Downloads/evolyutsiya-isklyucheniya-iz-printsipaneobratimosti-deystviya-zakona-vo-vremeni%20(1).pdf) (data zvernennia: 01.03.2024)
5. Proekt Zakonu pro vnesennia zmin do Konstytutsii Ukrainy. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?id=&pf3516=4290&skl=7 (data zvernennia: 01.03.2024)
6. Poiasniuvalna zapyska do proektu Zakonu Ukrainy «Pro vnesennia zmin do Konstytutsii Ukrainy». URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?id=&pf3516=4290&skl=7 (data zvernennia: 01.03.2024)
7. Konventsiiia pro zakhyst prav liudyny i osnovopolozhnykh svobod. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/mu50k02u?an=627831> (data zvernennia: 01.03.2024)
8. Abramovych R. M. Pryntsyph nezvorotnosti dii zakonu v chasi: evoliutsiia, stan ta perspektyvy vdoskonalennia yoho zastosuvannia v Ukraini: dys. ... kand. yuryd. nauk. 12.00.01. Kyiv, 2015. S. 96–97.
9. Koziubra M. I. Okrema dumka suddi Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy Koziubry M. I. stosovno Rishennia Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy u spravi za konstytutsiinym podanniam Prezydenta Ukrainy shchodo vidpovidnosti Konstytutsii Ukrainy (konstytutsiinosti) Zakonu Ukrainy «Pro vnesennia zmin do deiakykh zakonodavchykh aktiv Ukrainy» (sprava pro podatky). URL: <https://ips.ligazakon.net/document/KS01005> (data zvernennia: 01.03.2024)
10. Sprava «Sierkov proty Ukrainy», p. 43–44; Sprava «Shchokin proty Ukrainy», p. 57).
11. Bernaziuk Ya. Katehoriia «iakist zakonu» yak skladova pryntsyphu verkhovenstva prava ta harantiia zastosuvannia sudom naibilsh spriyatlyvoho dlia osoby tлумachennia zakonu. URL: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/zmi/1011199> (data zvernennia: 01.03.2024)

Богініч О. Л. Правовий принцип заборони зворотної дії закону в часі та виняток з нього: сучасна інтерпретація

У статті розглядаються перспективи поширення винятку з принципу заборони зворотної дії закону в часі на правовідносини, що пов'язані з поліпшенням правового становища фізичних і юридичних осіб. Аналі-

зується відповідна діяльність правотворчих і правозастосовних органів. Зазначаються як позитивні, так і негативні риси такої діяльності.

У контексті наведеного досліджується генезис появи правового принципу заборони зворотної дії закону в часі та його модифікація стосовно винятку з нього в сучасних умовах. Наводяться відповідні приклади доктринального тлумачення та практика діяльності судових органів з реалізації зазначеного принципу. Застосування порівняльно-правового методу дослідження надало змогу виявити спільне та особливе в таких правових принципах як «*lex retro agit in mitius*» та «*in dubio pro tributario*». Стверджується, що розширене тлумачення цих принципів свідчить про тектонічний зсув у правових системах країн світу взагалі та України зокрема. Цей процес автор ідентифікує як гуманізацію права, коли особа, задоволення її прав та інтересів дійсно стають метою існування держав, потенціал яких спрямований не на обмеження прав людини шляхом встановлення їх меж, а насамперед на розширення можливостей їх реалізації (збільшення прав, зменшення обов'язків) шляхом надання зворотної дії закону в часі, який передбачає такий дозвіл.

Ключові слова: правовий принцип заборони зворотної дії закону в часі; зворотна сила закону, що покращує правове становище фізичних або юридичних осіб.

Bohinich O. L. The legal principle of the prohibition of retroactive effect of the law in time and its exception: modern interpretation

The article considers the prospects of extending the exception to the principle of prohibition of retroactive effect of the law in time to legal relations related to the improvement of the legal status of individuals and legal entities. The relevant activity of law-making and law-enforcement bodies is analyzed. Both positive and negative features of such activity are indicated.

In the context of the above, the genesis of the emergence of the legal principle of the prohibition of retroactive effect of the law in time and its modification regarding the exception to it in modern conditions are investigated. It is claimed that the principle of prohibiting the retroactive effect of the law in time and an exception to it was normatively recorded for the first time in the Criminal Code of France in 1810, where Article 65 provided that no crime or misdemeanor can be forgiven, and the punishment is mitigated, except for cases where the new law abolishes criminal liability for a specific act or allows for a lighter punishment to be applied to it.

Over time, this idea was reflected in international political and legal documents. Thus, the International Covenant on Civil and Political Rights included a provision that stipulated that if a lighter punishment is established by law after the commission of a crime, the effect of this law shall apply to this criminal (Article 15). At the same time, already in the 90s of the 20th century, the national legal systems of individual countries went further and extended the effect of this principle not only to the sphere of legal responsibility, but also to legal relations related to the improvement of the legal status of individuals and legal entities.

For example, the Constitution of the Republic of Macedonia of 1991 reflected the provision according to which laws and other acts cannot have retroactive effect, except in cases where it is in favor of the citizen. A similar provision is contained in Article 149 of the 1995 Constitution of the Republic of Azerbaijan, which stipulates that normative legal acts that improve the legal status of individuals or legal entities, exempt from responsibility or mitigate it, have retroactive effect.

In the context of the above issues, examples of judicial enforcement of the specified principle and exceptions to it are considered. In particular, it refers to the decision of the Constitutional Court of Ukraine dated 04/05/2001 and the special opinion of the member of the Constitutional Court of Ukraine, Professor of Law M.I. Kozyubry, who noted that under certain conditions, laws and other normative legal acts may not be retroactive only in the case of mitigating or canceling the responsibility of a person, and it is also allowed in cases when these acts are aimed at improving the legal status of individuals and legal entities: they contribute to the exercise of rights and freedoms, release from obligations, in particular, the payment of taxes or reduce the latter.

The specified trend of legal regulation, from the author's point of view, can be identified as the humanization of law, when a person, the satisfaction of his rights and interests really become the goal of the existence of states, the potential of which is aimed not at limiting human rights by establishing their limits, but primarily at expanding opportunities their implementation (increasing rights, reducing obligations) by providing retroactive effect of the law to which it gives permission.

Key words: The legal principle of prohibiting retroactive effect of the law in time. Retroactive effect of a law that improves the legal position of individuals or legal entities.

DOI: 10.33663/2524-017X-2024-15-209-214